

- Budowa społecznej świadomości co do wartości artystycznej, historycznej i przyrodniczej tych obiektów.
- Uzmysłowanie lokalnym władzom potencjału ogrodów barokowych jako obiektów generujących ruch turystyczny.
- Uświadomienie właścicielom ogrodów barokowych i lokalnym władzom, że ochroną konserwatorską powinien zostać objęty nie tylko ogród barokowy, ale i krajobraz kulturowy z tym ogrodem kompozycyjnie oraz funkcjonalnie powiązany.
- Położenie nacisku na konieczność poprzedzenia prac rewitalizacyjnych badaniami interdyscyplinarnymi, obejmującymi kwerendy archiwalne, badania dendrochronologiczne, palinologiczne, archeologiczne, analizy porównawcze.
- Położenie nacisku na stosowanie w trakcie prac konserwatorskich materiałów budowlanych i tworzywa roślinnego zgodnych z barokowym charakterem obiektów.
- Propagowanie dobrych wzorców z zakresu rewitalizacji ogrodów barokowych.
- Wymiana doświadczeń i wiedzy wśród specjalistów zajmujących się problematyką konserwacji ogrodów barokowych.

Streszczenie: Wymagające dużych nakładów na pielęgnację, ogrody barokowe zachowały swój pierwotny charakter przede

wszystkim na terenach należących do muzeów oraz, sporadycznie, w obrębie zamkniętych rezydencji i klasztorów. W tych przypadkach obecny barokowy kostium jest najczęściej efektem przeprowadzonych po II wojnie światowej prac rekonstrukcyjnych. Wnioski z przeprowadzonych badań interdyscyplinarnych stanowią podstawę dla dalszych działań konserwatorskich – opracowania koncepcji rewitalizacji ogrodu oraz ustalenia wytycznych dla otaczającego krajobrazu kulturowego.

Słowa kluczowe: ogrody barokowe, krajobraz kulturowy, rewitalizacja ogrodów historycznych, sztuka ogrodowa.

Abstract: *Baroque gardens that require high expenditures on cultivating them, maintained their original character, first of all, in areas belonging to museums and, sporadically, within closed residences and monasteries. In that case, their present baroque costumes are most often the results of restoration works executed after World War II. Conclusions from completed interdisciplinary research provided basis for further conservation activities – preparation of garden restoration conceptions and determination of guidelines for the surrounding cultural landscapes*

Key words: *baroque gardens, cultural landscape, restoration of historical gardens, garden art.*

Mgr inż. arch. Anna Skrzyńska¹

PARTYCYPACJA SPOŁECZNA A EUROPEJSKA KONWENCJA KRAJOBRAZU – ŚWIADOMOŚĆ KRAJOBRAZOWA I PRAWNE UWARUNKOWANIA W POLSCE

SOCIAL PARTICIPATION AND EUROPEAN LANDSCAPE CONVENTION – LANDSCAPE AWARENESS AND ITS LEGAL DETERMINANTS IN POLAND

■ Europejska Konwencja Krajobrazowa ogłoszona we Florencji w 2000 roku odzwierciedla troskę o jakość życia zależną od krajobrazu. Ogólny dokument pozostawia sygnatariuszom swobodę we wdrażaniu. Jest pomyślany jako wypełnienie luki w regulacjach prawnych nt. krajobrazu w poszczególnych państwach. Promując szeroką definicję krajobrazu jako istotnego czynnika jakości życia, podkreśla znaczenie *krajobrazów codzienności* na równi z krajobrazami wyjątkowymi.² Zwraca uwagę na budowanie i podnoszenie świadomości krajobrazowej – zależność między relacją jakością krajobrazu z jakością życia. Różne dziedziny nauki w odmienny sposób definiują świadomość krajobrazu.

Psychologia opisuje świadomość jako percepcję i kognitywną reakcję na bodziec: zdarzenie, okoliczność; nie zakładając zrozumienia zjawiska lub zdarzenia. Potocznie można powiedzieć, że jest się czegoś świadomym, jeśli się wie, że coś istnieje i jest ważne. W takim ujęciu, Europejska Konwencja podkreślając, że krajobraz jest ważny dla codzienności, promuje aktywną postawę obywateli – udział w ochronie i kształtowaniu krajobrazu. To może wpływać poprzez zrównoważony rozwój na podniesienie jakości życia. W Konwencji partycypacja społeczna jest rozumiana podwójnie – jako metoda i jeden

z celów. Tym bardziej cenne są badania dotyczące związków swojskości,³ sprawowania pieczy nad dziedzictwem kulturowym,⁴ zarządzania zasobami naturalnymi,⁵ a postawą wywierającą wpływ na kształt przestrzeni.

Regulacje prawne a udział społeczny w kształtowaniu krajobrazu

W polskim ustawodawstwie brak oddzielnych aktów prawnych dotyczących krajobrazu. Zapisy dotyczące jego kształtowania i ochrony, rozproszone są w szeregu ustaw.⁶ Największą

¹ Instytut Architektury Krajobrazu, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

² Konwencja i Explanatory Report, Chapter I, article 2. 45.

³ Pawłowska K., *Idea swojskości miasta*, Kraków 2001.

⁴ Toogood M., Gilbert K., Rientjes S., *BIOFACT Farmers and the Environment*. European Centre for Nature Conservation, 2004.

⁵ *Ibid.* [Europejska Konwencja Krajobrazowa, Dz.U. 2006 nr 14 poz. 98.

⁶ Ustawa o ochronie zabytków, z 23 lipca 2003, Dz.U. 2003 Nr 162, poz. 1568.

Ustawa o planowaniu przestrz., z 27 marca 2003, Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717.

Ustawa o ochronie przyrody, z 16 kwietnia 2004, Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880.

Prawo ochrony środowiska, z 27 kwietnia 2001, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627 (z późniejszymi zmianami Dz.U. 2006 nr 50, poz. 360).

Rozporządzenie o ocenie oddziaływania na środowisko w planowaniu przestrzennym, Dz.U. 2002 nr 197 poz. 1667.

rolę odgrywają zapisy ustawy o planowaniu przestrzennym, gdyż właśnie w dokumentach planistycznych zawarte są regulacje, które dotyczą kształtu krajobrazu, który jest najczęściej dostrzeganym dobrem.

Ocena walorów estetycznych jest potocznie rozumiana i wyrażająca się stwierdzeniem „piękny”, „szpetny krajobraz” i jest przedmiotem krytyki laików. Takie są argumentacje uczestników konkursu „Archiszopa” piętnującej najbrzydszą realizację architektoniczną Krakowa. Jeżeli świadomość krajobrazową mierzyć oddźwiękiem medialnym krytyki architektury najnowszej, protestów przeciwko prowadzeniu autostrad, jak w przypadku Doliny Rospudy, albo lokalizacji niechcianego sąsiedztwa, np. wysypisk śmieci, to jest ona wysoka. Ale w małym stopniu przekłada się na działania twórcze, które pozwalałyby stwierdzić, że najnowsze realizacje architektoniczne budują harmonię współczesnego krajobrazu. Nawet pobieżna lektura uwag do planów zagospodarowania przestrzennego na obszarach cennych krajobrazowo pozwala stwierdzić, że odnoszą się głównie do zmiany przeznaczenia gruntów z otwartych i rolnych na działki budowlane.⁷ To nie idzie w parze z deklarowanym poszanowaniem wartości krajobrazowych.

Poza oficjalnym przekładem Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, dotąd nie istnieje w Polsce dokument podkreślający wagę świadomości krajobrazowej. Jednakowoż, polskie prawo planistyczne przewiduje udział społeczeństwa w tworzeniu studiów uwarunkowań oraz miejscowych planów. Procedura zgłaszania wniosków do studium i planów, obowiązek konsultacji projektu planu oraz zapis o debacie publicznej w intencji ustawodawcy, miały zapewnić udział społeczeństwa. Ale wszystkie te etapy tworzenia dokumentów mogą zostać zignorowane, o ile władze nie czują potrzeby wzmocnienia przejrzystości i nie podejmą wysiłku informowania o przebiegu procedur. Przewidziane w ustawie kanały informacyjne – tablice ogłoszeń, środki przyjęte „zwyczajowo”, nie są skuteczne.

Obecnie sytuację poprawiają publikacje tych ogłoszeń w Biuletynie Informacji Publicznej, także internecie. I ten nośnik nie może być traktowany jako panaceum na niedostatek treściwych informacji planistycznych dla szerokiego grona nie-specjalistów. Narzędzia multimedialne, jak pokazują badania,⁸ oraz e.*partycypacja* poprzez internet są jedynie narzędziem wspierającym. Nie zastąpią bezpośredniego kontaktu z autorami planów i ich prac. Prezentacja planu *on-line* z całą towarzyszącą dokumentacją (plan roboczy, wykaz i uzasadnienia do przyjęcia bądź odrzucenia wniosków i uwag do planu) w BIP pełni rolę czysto informacyjną i nie poprawia jakości uczestnictwa w tworzeniu planu.

Niemiecki planista, badacz, uczestnik mediacji i twórca metod komunikacji między planistami a społeczeństwem, Klaus Selle, rozpatruje udział społeczny na trzech poziomach: informacji, uczestnictwa w planowaniu i wspólnego projektowania. Polskie regulacje nakładają obowiązek informowania o przystąpieniu do sporządzania i postanowieniach gotowych planów. Uczestnictwo sprowadza się do formalnych zapisów o wnoszeniu wniosków i wglądu w projekt podczas wyłożenia planu. Najbardziej aktywną możliwość uczestnictwa zapewnia debata publiczna (Rozdz. 2, art. 11, pkt. 10 oraz Rozdz. 2, art. 17, pkt. 10 Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Komentarze prawne do tego zapisu wskazują na dowolność w sposobie przeprowadzania debaty.⁹ Jest to słaba i mocna strona zapisu; dowolność tę można wykorzystać w twórczy i pożyteczny sposób.

Debata publiczna – szanse i możliwości

Aby zaistniała możliwość efektywnego wykorzystania ustawowo przeznaczonego na debatę czasu – 30 dni od momentu wyłożenia projektu studium i 21 dni w przypadku planu miejscowego, konieczne jest nadrobienie niedostatków w działaniach ogłoszeniowych i promocyjnych. Dziać się tak powinno już na etapie przystępowania do planów, gdyż strategia ignorowania i unikania potencjalnych konfliktów częstokroć prowadzi do ich eskalacji na dalszych etapach procedur planistycznych, na przykład przy debacie publicznej. W przypadku ograniczonej grupy lub zwolenników jednej opcji, biorącej udział w debacie, nie zostanie spełniony jeden z podstawowych wymogów partycypacji – właściwa reprezentacja punktów widzenia, jakie występują w społeczeństwie. Pozostałymi warunkami są umiejętności operatorów procesu: zaproszenie, wysłuchanie, stron, włączenie opinii i informacji od społeczeństwa oraz dostępne zasoby czasowe i finansowe.

Wśród wachlarza działań informacyjnych nieformalnych, sprawdzają się sondaże aktywizujące, e.urząd, wywieszki, plakaty, doradztwo urzędników, listy, kampanie w lokalnych mediach, wystawy, wykłady, wycieczki, zwiedzanie terenów przeznaczonych pod plany. Przy takim przygotowaniu merytorycznym debata publiczna nad projektem planu może się toczyć dalej w grupach roboczych, przy okrągłym stole lub podczas warsztatów. Można też zastosować metody twórczej pracy specjalnie opracowane na takie potrzeby jak „komórka planistyczna”¹⁰ albo zaczerpnięte z biznesu (*Planning for Real*, „warsztat przyszłości”, *Real Time Strategic Change*, mediacje).¹¹

Podsumowanie

Tak zorganizowane metodycznie debaty mają szansę poruszać aspekty krajobrazowe planów i służyć formułowaniu potrzeb. Działania takie mogą przyczynić się do jasnego definiowania celów jakości krajobrazu - realizacji środków specjalnych Konwencji, podnoszenia świadomości, identyfikacji, oceny krajobrazów, wdrażania polityk nt. krajobrazu – rozumianych zgodnie z definicją Europejskiej Konwencji Krajobrazowej jako sformułowanie przez właściwe organy publiczne, aspiracji społeczeństwa nt. krajobrazu. Działania poprawiające udział społeczności w planowaniu, sprzyjają wzmocnieniu poparcia dla tych dokumentów. Zwiększona przejrzystość procesów planistycznych ma szansę prowadzić do poznania i akceptacji celów, zadań, zawartości planów, zamiast do traktowania ich jako narzędzia ograniczania praw i swobód obywatelskich.

Streszczenie: Polska jako sygnatariusz Europejskiej Konwencji Krajobrazu zaakceptowała prawo do udziału społecznego w kształtowaniu krajobrazu jako dobra wspólnego. Artykuł zwraca specjalną uwagę na możliwości takiego udziału w Polsce w ramach istniejących przepisów prawnych. Dokonana jest dokładna analiza procesów decyzyjnych. Opisuje on także przegląd możliwych sposobów prowadzenia debaty publicznej w odniesieniu do relacji przyczynowych i ewentualnych ograniczeń w ich zastosowaniu. Na zakończenie zamieszczono wnioski i zalecenia, odnoszące się do warunków polskich.

Słowa kluczowe: Europejska Konwencja Krajobrazu, partycypacja społeczna, świadomość krajobrazowa, ochrona i kształtowanie krajobrazu, regulacje prawne.

Abstract: Poland as a signatory state of the European Landscape Convention accepted the right for public participation in

shaping landscape as common good. The article pays special attention to opportunities for public participation within existing legal regulations in Poland. A thorough analysis of decision-making process is carried out. A review of possible ways of conducting a public debate is described with the reference to causal relations and possible constraints in application. To summarise, conclusions are drawn and recommendations for Polish situation are made.

Key words: European Landscape Convention, public participation, landscape awareness, landscape protection and shaping, legal regulations.

⁷ Załącznik nr 3 do uchwały Nr LXXXIV/833/05 Rady Miasta Krakowa z dnia 6 lipca 2005 roku o uchwaleniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla Wzgórza św. Bronisławy.

⁸ Wnioski z eksperymentalnego projektu „interaktywnego planu krajobrazowego dla miejscowości Königsfluter am Elm” prowadzonego przez prof. Christinę von Haaren na Uniwersytecie w Hanowerze.

⁹ Bąkowski T., *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Komentarz.*, Zakamycze, Kraków 2004; Piper J.M., *Partnership and Participation in Planning and Management of River Corridors*, Planning, Practice & Research, Vol. 20, No.1, February 2005, pp.1–22.

¹⁰ Autorem tej metody jest socjolog niemiecki prof. Peter C. Dienel. Metoda ta została opracowana w celu sformułowania tzw. „opinii społecznej” jako dokumentu przedstawiającego proponowane rozwiązania poddanych pod dyskusję konkretnych problemów planistycznych, czy rozwojowych.

¹¹ *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Komentarz*, (red.) Niewiadomski Z., Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa 2005.

Dr hab. Eugeniusz Szumakowicz¹

FENOMENOLOGIA KRAJOBRAZU LANDSCAPE PHENOMENOLOGY

■ Kluczowy termin „krajobraz” przywodzi na myśl pokrewny i pierwotny termin: „obraz”, w szczególności *malarski, graficzny, scenograficzny* oraz ruchomy obraz *filmowy*. Wkraczamy zatem na teren estetyki, która siłą pokrewieństwa znaczeniowego obejmuje problematykę percepcji, funkcji i wartości krajobrazu. Przypomnijmy za fenomenologami rozróżnienie między „wartością artystyczną” dzieła sztuki a „wartością estetyczną”. Pierwsza ma ugruntowanie w samym dziele sztuki (np. harmonia złotego podziału), druga bazuje na zdolnościach percepcyjnego do uzyskiwania naocznej postaci dzieła, jego konkretyzowania i doświadczania przeżyć estetycznych.

Dzieło sztuki jest ze swej natury „schematyczne” i w wyniku procesu percepcji konkretyzuje się tak zwany „przedmiot estetyczny”. Wartość estetyczna (w odróżnieniu od wartości artystycznej) dotyczy właśnie tego – ukonkretniającego dzieła sztuki przedmiotu estetycznego. Jest – jak pisze Roman Ingarden – „szczególnym momentem naocznym determinującym całość tego przedmiotu”. Wartości estetyczne odróżniają się od innych głównie tym, iż są wyłącznie „do oglądania”, delektowania się nimi; nie mają żadnego praktycznego znaczenia, nie służą do realizacji innych rodzajów dóbr (witalnych, moralnych *etc.*)

Zauważył pewien filozof fizyki, że są one „obserwowalne” w sposób przypominający pomiar kwantowy. Obserwowanie jednych może wykluczać obserwowanie innych, tak jak dokładny pomiar pędu poruszającej się cząstki wyklucza w mechanice kwantowej dokładny pomiar położenia tejże cząstki (zasada nieoznaczoności Heisenberga).

Zacząłem od rudymetów estetyki fenomenologicznej, ponieważ najogólniej, fenomenologia jest raczej filozofią świadomości bytu i świata niż filozofią samego bytu czy świata. Taka perspektywa wydaje się szczególnie przydatna w problematyce wartości krajobrazowych i widokowych. Nie zamierzam jednak ograniczać się tutaj do jednej szkoły myślenia. Moim zamiarem jest synteza bardzo różnych elementów – od spekulacji filozoficznych po doświadczenia życia codziennego – w celu zbudowania spójnego logicznie systemu pojęć, porządkują-

cego „dyskurs krajobrazowy” w architekturze i budownictwie współczesnym.

Wedle legendy sławny królewiecki filozof Immanuel Kant był niezadowolony z tego, że widok na wieże katedry z okien jego mieszkania zastaniają mu wysokie drzewa. Poprosił zatem o wycięcie drzew i prośbę tę spełniono. Taki obrót sprawy wynikał z pozycji społecznej Kanta jako znanego profesora uniwersytetu. Istotną jest jednak w tej historii wrażliwość na jakość krajobrazową i widokową mieszkania – bez przesądzania szczegółowego problemu: czy lepiej mieć przed oknami drzewo czy kościół.

Rumuński dyktator Causescu rozkazał wyciąć i zburzyć na dystansie 250 km wszystko, co zastaniało widok morza z jego gabinetu w pałacu prezydenckim. Czyż można dać mocniejszy dowód doceniania walorów widokowo-krajobrazowych w architekturze? Tym niemniej trudno byłoby, uznać tego prezydenta za patrona czy protektora architektury krajobrazu.

Czołowy przedstawiciel angielskiego empiryzmu George Berkeley jest autorem formuły, która może się przydać w rozważaniach nad rolą spostrzegania w architekturze: *Esse = Percipi*.

Być w ogóle, znaczy dokładnie *być spostrzeganym*. Ontologia – filozofia istnienia – uznawana tradycyjnie za filozofię „pierwszą” i podstawę wszech nauk filozoficznych zostaje w pewnym sensie zdegradowana, stając się wtórną względem epistemologii – filozofii poznania. Teza Berkeley’a wywołała w dziejach refleksji i dociekań filozoficznych dyskusje. Jedno po Berkeley’u stało się jasne: *w pojęcie istnienia obiektu należy „wbudować” pojęcie spostrzegania, percepcji*. Tym obiektem może być dom, osiedle, obszar zurbanizowany, pole, las, rzeka, pasmo górskie, jeziora, morze.

Zamknijmy oczy i cóż? Czyżby one wszystkie, te „twardo” istniejące utwory materialne przestawały za sprawą magicznej formuły biskupa Berkeley’a istnieć? Nie patrzymy, nie widzimy, więc tego nie ma!? Oczywiście aż tak radykalnie w problema-

¹ Zakład Filozofii i Etyki; Instytut Ekonomii, Socjologii i Filozofii; Wydział Fizyki Technicznej i Modelowania Komputerowego, Politechnika Krakowska.